

Fredmans Epistel N:o 82

– Bellmans farväl till sin Skapelse

*af docent, fil.dr Gunnar Syrén,
Uppsala universitet*

Texten i Fredmans sista epistel handlar som bekant om hur Fredman beskriver en måltid i det gröna en sommarmorgon, där också Ulla Winblad och hennes kavaljerer och väninnor deltar. En måltid med allt vad strupen och gommen kan begära av läckerheter. Allt detta till klangen av valthorn, och med lantlivets hela behag som ram.

Fredman uppmanar sin väninna att insupa växternas väldoft och att lyssna till musiken, medan hon å sin sida beställsamt donar med maten. Vältaligt beskriver Fredman också den ljuvliga naturen kring sällskapet.

Så långt befinner vi oss mitt i den pastoral som episteln enligt Bellmans egen anvisning skall vara. En pastoral i tidens stil och smak, sedd genom Fredmans ögon, och framförd av denne i hans egenskap av både deltagare och berättare.

Men så händer någonting märkligt i sista strofen: Bellman skjuter Fredman åt sidan och tar ordet från sin diktade gestalt! Det sker med abrupt plötslighet genom att namnet *Fredman* nämns; det skulle denne naturligtvis inte själv göra: "*Fredman* ser i minuten / sig till Naturens skuld förbruten", konstaterar Bellman.

Strofen hade börjat med att Fredman givit Ulla Winblad sitt sista avsked: "*Ulla!* farväl min Sköna." Det *kan* också vara redan här som Bellman träder in som berättare, men ingenting visar detta lika tydligt som hans nämnande av Fredman.

Per Krafft's maleri af Carl Michael Bellman, 1779. Wikimedia Commons.

Denne ser alltså "i minuten" att han måste återbetala det liv som han, liksom vi alla, bara har fått till låns. Men Fredman är inte av kött och blod; han är en poetisk och dramatisk konstruktion av Bellman. Hjälten genom de åttiotvå epistlarna häftar inte i skuld till Gud utan till *sin* Skapare, Carl Michael Bellman. (Att han hade en levande förebild ändrar ingenting.)

Hur ser då Fredman att hans sista stund närmar sig? Jo, ödesgudinnan Clotho har "ur Surtouten, / Afklipt en knapp vid Charons bud".

Det är kanske för att göra avskedet lättare att bära, för sig själv och för Fredman och för oss, som diktaren på klassiskt vis vill låta Fredman färdas över Styx, och, som för att dessutom lätta upp stämningen, vill han krydda avskedet med ett typiskt Bellmanskt skämt: Som den

fattiglapp Fredman är, har han inte råd att betala för överfarten med annat än en knapp ur sin rock.

Strofen, dikten och *Fredmans epistlar* slutar: "Ändtlig i detta gröna, / Stod Ulla sista gången Brud". Ordet "brud" hör till kärleken och livet. Det står dock aldrig hos Bellman för giftermål, utan är ett ord för den sexuella föreningen mellan man och kvinna. Emellertid är ju också den livsbekräftande, och hjälper därigenom till att sluta dikten inte i dödens utan i livets tecken.

Mellan de två gånger som frasen upprepas, spelar valthornen den fanfar som ljudit i varje strof, men denna gång med en alldeles speciell verkan: Den två gånger uppgående tonsekvensen förmedlar triumfatoriskt, och varför inte trotsigt, den förening av livet och döden, som 1700-talet såg ligga i orgasmen, "den lilla döden", där dock livet varje gång segrar.

Livsbekräftande är också att kärleksakten mellan Fredman och Ulla sker "i detta gröna". Det är förstås all den sommarens grönska, som omger dem, men också en bild på livet på den grönskande jorden, som breder ut sig i all sin rikedom, nu när de skall lämna den.

Men hinner Fredman detta innan han skall äntra Charons båt, eller sker Ullas älskogsakt tillsammans med någon annan av de "amaranther" som varit med på hennes fest? Jo, jag vill gärna se att det sker med Fredman; inte av moraliska utan av textkritiska skäl.

När Bellman säger farväl till Fredman och Ulla, befinner de sig ännu just "i detta gröna". Ödesgudinnan Clotho har visserligen klippt en knapp ur Fredmans rock, men ännu har Charon bara *budat* Fredman.

Han kan alltså mycket väl hinna njuta sin sista herdestund med Ulla.

Strofen innehåller mer eller mindre tydliga tidsmarkörer. Den börjar med ordet "Ändtlig", sedan "sista", vilket ord återkommer två gånger, samt "i minuten" och "ren".

Fredman är ju urmakare, vilket Bellman tidigare utnyttjat metaforiskt, som i epistel 27, "Gubben är gammal, urverket dras". Här är sambandet naturligtvis tillfälligt, utom möjligen vad gäller "i minuten", och tjänar till att stärka budskapet att det är fråga om ett avsked, ett avsked mellan diktaren och hans diktade figurer; i synnerhet gäller det orden "Ändtlig" och "sista" med den finalitet, som ligger i de orden.

Det är värt att lägga märke till att det är Ulla och inte Fredman som avslutar *Fredmans epistlar*, fastän diktcykeln bär hans namn. Fredman hade i epistel nummer 2 givit sin trosbekännelse: "Jag älskar de sköna, / Men Vinet ändå mer". Men epistlarna slutar inte med Fredman och vinet, utan med älskogen och Ullas – får man förmoda – "lilla död".

I ljuset av denna läsning, blir en eljest svårförståelig strof lättare att tolka. I strof fem tycks sällskapet plötsligt ha hamnat på krogen, där "Krögarn, den Basiliken, / Summerar Taflan full i dag". Låt oss, istället för en realistisk tolkning, tänka oss raderna bildligt.

Det är sällskapets sista stund i livet. Bellman har skrivit tavlan full, den tavla där gästernas skulder noteras. Han har gjort det "i dag", en tidsangivelse, som hade varit onödig om den inte hade pekats fram mot de senare tidsmarkörerna. Det är gästernas sista dag, mer kommer inte att finnas att notera. De har druckit sin sista snaps och sitt sista glas vin.

Möjligen kan man också tänka sig att Bellman självironiskt liknar sig vid "Basiliken", dvs. den som skarpt och obarmhärtigt lägger märke till inte bara vad gästerna dricker, utan överhuvud taget vad som sker.

I ljust av min läsning av slutet på episteln, blir också ett ord i diktens överskrift mindre svårtolkat än det annars skulle vara. Där finner man sålunda rubriken "N:o 82 / FREDMANS EPISTEL / Eller Oförmodade Afsked, förkunnadt vid Ulla Winblads Frukost en sommar-morgon i det gröna".

Den vanligaste tolkningen av uttrycket "*Oförmodade Afsked*" torde vara att Bellman länge förgäves försökt trycka sina epistlar, och att han till slut inte hade vågat räkna med att som nu kunna göra detta; att utgivningen alltså skett oförmodat.

Förklaringen är möjlig. Men jag vill istället hävda att det avsked, som Bellman beslutat att ge sina diktade figurer, är något som *dessa* inte hade väntat sig. Det är *för dem* alltså oförmodat. Dikten är sålunda Fredmans epistel nr. 82 eller *Fredmans* (och de andras) oförmodade avsked.

Och hur hade det kunnat vara annorlunda? Sällskapet befinner sig i en

paradisisk miljö en ljuvlig sommarmorgon, med allt som hjärtat kan begära av livets goda av mat och dryck framför sig. Och så skall de ta avsked av allt detta, ett avsked oemotsägligt "*förkunnadt*" av deras upphovsman och Skapare, Carl Michael Bellman.

Man lägger också märke till att Fredman, som i tidigare epistlar ofta varit så bedrövad att han till och med, liksom i epistel 23, förbannat sina dagars upphov, och som ofta varit skröplig och till och med tyckt sig höra, eller i varje fall sagt sig höra, hur "Charon i Luren tutar" (epistel 79), i denna epistel 82 är full av liv och sprudlande av verksamhetslust.

Det är, som om Bellman inte velat ta död på sina skapelser i tillstånd av dödsångest och förtvivlan, utan i en stund av högsta lycka i en paradisisk miljö. Avskedet från livet i exempelvis epistel nr. 27 ("Gubben är gammal") skulle inte ha varit oförmodat; här är det det.

Överraskningseffekten borde naturligtvis också drabba den som läser eller hör denna epistel, men jag tror inte att detta sker alltför ofta; Bellmans poetiska språk, och naturligtvis musiken som fortsätter som om ingenting hade hänt, lägger sig som ett barmhärtighetens filter över skeendet.